Pajka, Stanisław

Orientacja młodzieży w dziejach wsi i chłopów

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 2, 94-106

1988

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

DR STANISŁAW PAJKA

ORIENTACJA MŁODZIEŻY W DZIEJACH WSI I CHŁOPÓW

Nie trzeba nikogo przekonywać, iż problematyka uwidoczniona w tytule stanowi niezwykle ważną część naszych dziejów ojczystych. Jest to obszar bogaty, rozległy tematycznie, stanowiący od dawna ważny przedmiot polskiej historiografii. Najwybitniejszym prekursorem badań dziejów wsi i chłopów był Joachim Lelewel. Tem znakomity uczony, opracowując wszechstronnie dzieje Polski, uwzględnił szerzej niż inni dzieje gospodarcze, w ramach których historia wsi i chłopów zostały szeroko naświetlone. Warto też wskazać, iż problematyka ta interesowała nie tylko zawodowych historyków, ale także pisarzy, publicystów. Oto n.p. Aleksander Świętochowski — jeden z najwybitniejszych ideologów pozytywizmu — pisze obszerne dzieło pt. „Dzieje chłopów polskich". Obecnie, jak wiadomo, mamy już pokaźną ilość opracowań monograficznych poświęconych wyłącznie tej problematyce. Wystarczy tu choćby wspomnieć wydaną przez kilku laty III tomową „Historię chłopów polskich" pod red. Stefana Inglota.

W powyższym kontekście nasuwa się niezwykle ważne pytanie, czy młode pokolenie, wychowane we współczesnej szkole zna historię chłopów i problematykę, która składa się na historię wsi? Zanim spróbujemy odpowiedzieć na to konkretne pytanie warto może zwrócić uwagę na zjawisko bardziej powszechne. Otóż kiedy rozważa się różne aspekty w ogólnej edukacji historycznej, to bardzo często wskazuje się na nikły stopień orientacji młodzieży szkolnej w naszych dziejach ojczystych. Jeszcze w połowie lat 60-tych W.Szczerba, po przebadaniu 20 tys. młodzieży szkolnej w wieku 16–20, pisał „...spotykaliśmy się z poważnym odsetkiem osób, które nie potrafiły wymienić choćby kilku postaci z dziejów Polski, zdarzało się nierzadko, że z dat historycznych pamiętano tylko jedną — bitwę pod Grunwaldem[1]/".

Znamienną też konstatację w tym względzie poczynił niedawno B. Suchodolski. Otóż ten wybitny uczony, a jednocześnie człowiek dalece zaangażowany w nurt współczesnych przemian — mając na uwadze — niedostatki edukacji historycznej młodej generacji Polaków — stwierdził: „I wchodzą w życie jako kulturalni analfabeci"[2]/. Być może są to opinie przejaskrawione, jednakże nie moglibyśmy ich całkiem zakwestionować. Nawet bowiem potoczne rozmowy na tematy historyczne i to niejednokrotnie z ludźmi — z wyższym cenzusem naukowym, dowodzą, że istotnie żyjemy często — mówiąc słowami jednego ze współczesnych historyków — w obrębie mitów i legend[3]/.

Co przeto można powiedzieć o stanie orientacji młodzieży szkolnej w dziejach wsi i chłopów? Wydaje się, że w tej sferze mamy do czynienia ze zdecydowanie słabszą znajomością aniżeli w odniesieniu do całej historii. Jest to tylko hipoteza, ale na jej potwierdzenie można znaleźć niejedno uzasadnienie. Jakże bowiem często mówimy i piszemy o niezadawalającej znajomości tego całego dziedzictwa, które wnieśli chłopi w proces formułowania się naszego narodu i

państwa, w tworzeniu się kultury, języka, myśli politycznej, etc.

O tych i innych niedostatkach na tym polu edukacji oraz środkach naprawy tego stanu rzeczy mówiono swego czasu na naradzie, która odbyła się w Naczelnym Komitecie Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego. Zwrócono uwagę na nieznajomość podstawowych faktów i pojęć historycznych wsi i ruchu ludowego. Na przykład niektórzy kandydaci na wyższe uczelnie (kierunek humanistyczny) dowodzili podczas egzaminu pisemnego, że SDKPiL i AL to partie ruchu ludowego. A do działaczy tego ruchu zaliczali: T.Kościuszkę, Ks.Ściegiennego i Wł.Gomułkę. Jeden z kandydatów na historię napisał w swojej pracy zdanie „chłop był biedny, robił na wszystko, a na chłopa tylko wół"[5]/.

Nie dysponujemy w tej kwestii jednak nawet skromnymi wynikami, badań które by w sposób pełniejszy informowały o stanie znajomości historii chłopów i wsi. Dlatego przeprowadziłem w roku szkolnym 1982/83 obszerniejsze badania za pomocą kwestionariusza pt.„Dzieje chłopów polskich". Badaniami objęto ponad pięciuset uczniów z kilku szkół ponadpodstawowych z północnowschodniego Mazowsza. Było to badanie obejmujące stosunkowo nieliczną populację i przeprowadzone na ograniczonym terenie (jedno województwo). Dają one jednak pewne podstawy do bardziej wiarygodnego wglądu w interesującą nas problematykę niż potoczna obserwacja, czy też zasłyszane opinie.

ZBIOROWOŚĆ BADANA

W jej skład wchodziło ogółem 536 uczniów, w tym 300 z liceów ogólnokształcących (III kl.), 102 z techników (również III kl.) i 134 z zasadniczych szkół rolniczych. .Mając na uwadze młodzież z liceów ogólnokształcących, należy wspomnieć, iż były reprezentowane wszystkie profile, a więc matematyczno-fizyczny, biologiczno-chemiczny, humanistyczny i podstawowy. Zdecydowanie przeważały dziewczęta (uwzględniano wykształcenie ojca), to najwięcej, bo ponad 1/3, podała „podstawowe", co 7-my respondent wypisał „nie ukończona szkoła podstawowa". Spora również grupa (więcej niż 1/3) informowała o pełnym i niepełnym wykształceniu średnim. Natomiast studia wyższe wpisali nieliczni (ok. 6%).

Wśród badanych wyraźnie dominowali uczniowie z rodzin chłopskich (ponad 40%). Pokaźną też część stanowiła grupa inteligencka (ok. 25%), mało zaś było respondentów o rodowodzie robotniczym (17%). Pozostali rekrutowali się z rodzin rzemieślniczych lub rodzin chłopo-robotników.

Zbiorowość badana wywodziła się z terenów wybitnie rolniczych, mało zurbanizowanych. A ponadto obszary te nie miały jakichś bogatszych tradycji ruchu ludowego. Wypada też wspomnieć o stosunku emocjonalnym badanej młodzieży do wsi. Otóż okazuje się, że zdecydowana większość respondentów wyraża życzenia podjęcia w przyszłości pracy w mieście. Nawet znaczna część młodzieży ze szkół rolniczych snuje takie plany. Do pracy w rolnictwie skłania się zaledwie 1/5 ogółu. Znamienna jest też odpowiedź na pytanie:„Jak uważasz, gdzie lepiej ludzie żyją w mieście czy na wsi (biorąc pod uwagę przeciętnego mieszkańca?"). Większość, bo blisko 80%, wykazała miasto.

UWAGI METODOLOGICZNE

Na historię chłopów i wsi składa się wiele różnych elementów i faktów. Wyłania się przeto dość trudna kwestia warsztatowo-metodologiczna: co wybrać z tego rozległego pola? Które fakty i zdarzenia uznać za istotne, a które za mało

znaczące? Czy objąć badaniem całą połać czasową historii wsi, a więc od czasów najdawniejszych aż po najnowsze, czy też tylko niektóre okresy?

W naszych badaniach interesujący nas tu zakres dziejów ojczystych podzielono na pięć następujących okresów: Polski przedrozbiorowej, czas niewoli, okres II Rzeczypospolitej, okupacji i Polski Ludowej.

Sformułowano łącznie 53 pytania, przy czym do każdego okresu, z wyjątkiem okupacji, odnosiło się ich 12. Ponadto 13 pytań zmierzało w kierunku ustalenia poziomu orientacji młodzieży w literaturze i w ogóle w piśmiennictwie dotyczącym wsi.

Oczywiście, można się spierać co do zasadności i formy zastosowanych pytań w naszym teście badawczym, tym niemniej wypada się zgodzić, że dały one w sumie pewną podstawę do bliższego rozpoznania badanej problematyki.

OKRES POLSKI PRZEDROZBIOROWEJ

Do szczegółowego poznania historii chłopów i wsi w tym rozległym okresie naszych dziejów posłużyły następujące pytania: (obok każdego pytania podano odsetek prawidłowych odpowiedzi dla ogółu badanych. Ten sposób prezentacji wyników będzie stosowany w dalszej części rozważań).

1. W którym roku wybuchło pierwsze powstanie ludowe na ziemiach polskich skierowane przeciwko świeckim i kościelnym możnowładcom? — 14,1%
2. Jedna z bitew, w której brali udział chłopi, została utrwalona na wielkim obrazie — ponoramie, o którą bitwę chodzi? — 77,0%.
3. W 1651 r. wybuchło na Podhalu powstanie chłopskie. Kto przewodził temu powstaniu? — 51%
4. Wybitny myśliciel i humanista z okresu odrodzenia upominał się o prawa obywatelskie dla chłopów. Kto to był? — 44,1%
5. W powstaniu kościuszkowskim wielu chłopów odznaczyło się bohaterstwem. Podaj nazwisko jednego z nich, który odznaczył się szczególną odwagą? — 40,6%
6. Przez kilka wieków chłopi płacili różne świadczenia na rzecz kościoła. Jakie? Wskaż przynajmniej jedną nazwę tego rodzaju świadczeń — 63,3%
7. Którego z królów polskich nazywano często królem chłopów? — 33,6%
8. Po raz pierwszy w historii Polski w oparciu o postanowienia najwyższego organu państwowego — tj. Sejmu — sformułowano zasadę, że chłop wzięty jest „pod opiekę prawa i rządu krajowego". Stwierdzenie to zostało zawarte w dokumencie. Jakim? — 25,0%
9. Jakie prawa uzyskali chłopi, którzy byli osadzeni na ziemi na prawie niemieckim? Wymień przynajmniej dwa przywileje. — 13,3%
10. Pod koniec XVI wieku zostały stworzone oddziały wojskowe z samych chłopów. Jak się one nazywały? — 10,5%
11. Chcąc zachęcić chłopów do udziału w powstaniu Kościuszkowskim ogłoszono specjalny dekret? Podaj jego nazwę — 27,0%
12. W jednym z naszych powstań oddział złożony z samych chłopów (tzw. kosynierzy) wsławił się w bitwie. Gdzie? — 63,7%

Jak łatwo zauważyć, ukazane wyniki ułożyły się mówiąc najogólniej — na niskim poziomie i to zarówno wśród chłopców, jak i dziewcząt.

Niektóre wyniki nawet zaskakują. Oto np. w świadomości ogółu badanych (i to niezależnie od typu szkoły, czy środowiska uczniów) nie zostało wpisane nazwisko Kostki Napierskiego. Tylko dla nielicznej części jest to znana postać.

Budzi też zdziwienie fakt, że tak niewielu respondentów potrafiło zlokalizować we właściwym wieku tzw. bunt Masłowa. Czyżby istotnie w ciągu tylu lat edukacji historycznej nie zetknęli się nigdy z tym, bądź co bądź znaczącym, wydarzeniem w naszych dziejach! Tylko niespełna 1/5 licealistów udzieliła prawidłowej odpowiedzi, a dla ich rówieśników z techników analogiczny wskaźnik nie przekroczył 9%. Żaden z uczniów z zasadniczych szkół rolniczych nie udzielił właściwej odpowiedzi na to pytanie. Słabo jest również upowszechniona wiedza o Konstytucji 3 Maja — jako ważnym dokumencie dla stanu chłopskiego. Ponadto dane świadczą, iż Kościuszko, który powszechnie kojarzy się z walką o sprawiedliwość społeczną — choćby przez sam fakt wdziania sukmany chłopskiej — jest mało znany jako obrońca ludu. Ta nieznajomość dotyczy szczególnie uczniów ze szkół podstawowych. Przy czym lepsze wyniki uzyskała młodzież z miasta niż ze wsi.

A teraz popatrzmy na poniższe zestawienie, które szczegółowiej pokazuje interesujące nas wyniki z uwzględnieniem płci, typu szkół i środowiska.

Nr*) pytania	Dziewczęta	Chłopcy	Zasad. Szk. Rolnicze	Technika	Licea	Wieś	Miasto
1.	10,3	16,0	—	9,0	19,8	6,3	24,1
2.	79,3	75,7	26,3	80,0	88,0	69,4	36,6
3.	8,0	5,6	—	1,5	7,9	4,2	6,3
4.	23,0	55,0	2,6	31,3	60,3	36,1	54,5
5.	52,9	34,3	—	68,7	38,4	40,3	41,1
6.	1,1	4,1	21,0	59,7	76,1	1,4	5,4
7.	36,8	32,0	5,3	37,3	39,1	28,5	40,2
8.	24,1	25,4	—	26,9	46,3	18,8	33,0
9.	10,3	14,8	2,6	9,0	18,9	12,5	16,1
10.	12,6	9,5	2,6	16,4	9,9	8,3	13,4
11.	29,9	25,4	5,3	28,4	31,8	23,6	31,3
12.	75,9	57,4	39,5	74,6	64,9	58,3	70,5

*) Numery pytań podane we wszystkich zestawieniach kolejności pytań zastosowanej w tekście. Wyniki podane są wszędzie w procentach i za każdym razem oznaczają tylko prawidłowe odpowiedzi.

Nie wnikając w bardziej szczegółowy opis, można rzec, że omawiane tu wymiki ułożyły się pomyślnie tylko w odniesieniu do nielicznych zagadnień. Gdyby uznać za pozytywny ten typ odpowiedzi, w której skupiło się więcej niż połowa prawidłowych wskazań, to spośród 12 podstawowych pytań zaledwie na 3 pytania, tj. 2, 6 i 12, uzyskało taką ilość odpowiedzi. Przytłaczająca zaś większość odpowiedzi usytuowała się poniżej tego progu, którego chyba nie można uznać za zbyt wysoki. Co więcej — niektóre z nich zajęły dalekie miejsca poniżej tego poziomu.

CZAS ZABORÓW

W tym okresie naszych dziejów chłopi stają się bardziej świadomą i liczącą się częścią społeczeństwa. Pojawia się wówczas zorganizowany ruch ludowy. Jak więc badani przez nas uczniowie znają karty historii chłopów i wsi z okresów zaborów?

Informuje o tym poniższe zestawienie.

13. W jakiej dzielnicy — części Polski najwcześniej została zorganizowana partia chłopska? — 20,3%
14. Jakub Szela przewodził powstaniu chłopskiemu. W którym roku wybuchło to powstanie? — 24,6%
15. Jeden z chłopów z zaboru pruskiego nie uzyskawszy zezwolenia władz niemieckich na budowę domu zamieszkał okresowo w wozie cygańskim. Fakt ten stał się symbolem walk chłopskich z germanizacją. Podaj jego nazwisko. — 87,1%
16. W pierwszej połowie XIX stulecia jeden z księży — działając wśród ludu — zorganizował Związek Chłopski i przygotował powstanie przeciwko zaborcom. Jednak nie doszło do wybuchu, gdyż nastąpiły aresztowania. Sam zaś jego główny organizator został zesłany na wiele lat w głąb Rosji. Kto to był? — 30,5%
17. Urodził się w dniu 22 stycznia 1974 r. we wsi Wierzchowice, województwo krakowskie. Był jednym z przywódców chłopskich (trzykrotnie pełnił stanowisko premiera rządu polskiego). Kto to był? — 44,1%
18. Był księdzem, wybitnym uczonym. Założył Towarzystwo Rolnicze w Hrubieszowie, jedocześnie uwolnił w swych dobrach chłopów z poddaństwa i oddał im ziemię we wspólne władanie. Kto to był? — 8,2%
19. Najpóźniej uwłaszczenie chłopów przeprowadzono w zaborze — którym? — 38,3%
20. W latach 1907–1915 działał legalnie ruch chłopski o charakterze oświatowym i gospodarczym, skupiający się wokół jednego z pism w Polsce — wskazać tytuł tego pisma. — 0,8%
21. „Gromada", „Grudziądz"i „Humań", rewolucyjno-demokratyczne organizacje, składały się głównie z chłopów, byłych żołnierzy-powstańców. Z którego powstania? — 16%
22. Był księdzem, piastował godność posła do Sejmu galicyjskiego i do parlamentu austriackiego. A poza tym przez wiele lat był redaktorem i wydawcą pism ludowych: „Wieniec", „Pszczółka", „Piast". Kto to był? — 0,4%
23. „Związek Plebejuszy" — rewolucyjno-demokratyczna organizacja spiskowa działająca w środowisku plebejskim i chłopskim — powstał w zaborze — którym? — 26,6%
24. Całe swoje życie zbierał pieśni ludowe, zwyczaje, obrzędy, przysłowia itp. Spuścizna naukowa tego niezwykłego badacza obliczona jest na 80 tomów (opublikowano już 60 tomów). Kto to był? — 9,8%

Podobnie jak i na poprzednie pytania, uzyskano niskie wskaźniki prawidłowych odpowiedzi. Tylko jedno z nich — w którym chodziło o podanie nazwiska Drzymały — osiągnęło wysoką liczbę (blisko 90% odpowiedzi). Tylko ten fakt zapisał się na trwałe w świadomości ogółu badanej przez nas młodzieży. Tymczasem inne istotne elementy dotyczące historii chłopów i wsi znane są tylko nielicznej części respondentów. I tak np. zdecydowana większość nie orientuje się lub orientuje się powierzchownie w życiu i działalności ks. St. Staszica. Gdyby badani uczniowie mieli pełniejszą wiedzę o tym wybitnym Polaku, to otrzymany wynik ułożyłby się zdecydowanie na wyższym poziomie.

Zdumiewa też inny fakt. Oto postać zajmująca bezsprzecznie jedno z czołowych miejsc w najnowszej historii Polski — Wincenty Witos — nie jest powszechnie znany. Przecież pytanie sformułowane było w sposób prosty, a w dodatku zawierało kilka podstawowych informacji, niejako sugerujących odpo-

wiedź. Tymczasem więcej niż połowa badanych nie była w stanie odpowiedzieć poprawnie. W dodatku ten wybitny działacz chłopski okazał się mniej znany wśród młodzieży ze wsi niż z miasta. Tylko nieliczni — dosłownie jednostki — uczniowie wykazali znajomość omawianej tu postaci.

Mało również znany jest Oskar Kolberg. Należał on niewątpliwie do wielkich ludzi XIX wieku. Był twórcą ludoznawstwa polskiego. Wniósł ogromny wkład do dziedzictwa kultury narodowej. Dzięki jego benedyktyńskiej pracowitości, ogromna połać kultury ludowej została ocalona od zapomnienia. I rzecz jasna, jego nazwisko nie powinno być pustym dźwiękiem. Tymczasem, na co ewidentnie wskazuje nasz sondaż, rzeczywistość jest inna. Tylko nieliczni badani, bo niecałe 10%, wiedzą kim był Kolberg. Natomiast dla przytłaczającej większości nazwisko tego zasłużonego Polaka nic nie mówi.

Być może, że pytaliśmy o niektóre kwestie zbyt szczegółowo. Trudno się dziwić — znając różnorodne uwarunkowania, że badani uczniowie nie znają np. „Zarania" czy ks. Stojałkowskiego, zapewne nie mówi się o tym w szkole. Ale czyż można pominąć takie nazwisko, jak Staszic, Witos czy Kolberg? Czyżby o tych postaciach uczniowie nie słyszeli w szkole? Jak można sobie wyobrazić edukację historyczną bez tych nazwisk?

A teraz popatrzmy na interesujące nas wyniki w zależności od takich czynników jak płeć, typ szkoły i środowisko.

Nr*) pytania	Dziewczęta	Chłopcy	Zasad. Szk. Rolnicze	Technika	Licea	Wieś	Miasto
13.	24,1	18,3	7,9	20,9	23,2	16,7	25,0
14.	20,7	26,6	5,3	14,9	33,8	19,4	31,3
15.	81,6	89,9	68,4	82,1	94,0	84,0	91,1
16.	18,9	36,7	—	11,9	46,4	25,0	37,5
17.	48,3	42,0	12,2	64,4	66,2	37,2	52,7
18.	8,0	8,3	—	9,0	9,9	5,6	11,6
19.	42,5	36,1	15,8	41,8	42,4	29,2	50,0
20.	1,1	0,6	—	1,3	3,8	0,7	0,9
21.	13,8	17,2	—	9,0	23,2	15,3	17,0
22.	—	0,8	—	—	0,8	—	0,9
23.	23,0	28,4	5,3	14,9	37,1	20,0	34,8
24.	13,8	7,7	—	16,4	9,3	8,9	10,4

Najsłabsze wyniki uzyskali uczniowie z zasadniczych szkół rolniczych. Na połowę pytań w ogóle nie odpowiedzieli. Zwraca uwagę również fakt inny. Młodzież wiejska odstaje in minus od swoich rówieśników z miasta.

OKRES MIĘDZYWOJENNY

W tych latach mamy już do czynienia z wyraźnie ukształtowanym ruchem ludowym. Chłopi zaczynają świadomie i masowo wkraczać na arenę życia polityczno-społecznego. Czy więc badana młodzież zna te fakty i zdarzenia z tego okresu, które dotyczą wsi? Chcąc zorientować się w tej kwestii pytano:

25. Był z pochodzenia chłopem. Przebywał na przymusowej emigracji. Kto to był? — 4,7%

26. W 1931 r. doszło do połączenia różnych stronnictw ludowych w jedną organizację? Wymień jej nazwę. — 6,6%
27. W okresie międzywojennym istniało kilka organizacji skupiających młodzież wiejską. Wymień nazwę przynajmniej jednej z nich. — 23,8%
28. W latach 1924–1927 część chłopów należało do partii, która była blisko związana z Komunistyczną Partią Polski. Jak nazywa się ta partia? — 2,36
29. Wymień — przynajmniej jedno nazwisko — wybitnego działacza ruchu ludowego — 24,2%
30. W okresie międzywojennym odbyło się wiele wieców i demonstracji chłopskich. Największy, najbardziej burzliwy wiec chłopski odbył się — gdzie? (podaj nazwę wsi, ewentualnie powiatu czy województwa) — 1,6%
31. W latach 1918–1939 odbyło się wiele strajków chłopskich, w jakiej dzielnicy Polski odbyło się ich najwięcej? — 16,4%
32. W 1930 r. z polecenia J. Piłsudskiego aresztowano kilku wybitnych działaczy chłopskich. Wymień nazwisko przynajmniej jednego z nich? — 9,4%
33. W okresie międzywojennym Wł. Sikorski spotkał się w Szwajcarii (w miejscowości Morges) z wybitnym przywódcą ruchu ludowego, który przebywał wówczas w Czechosłowacji. Kto to był? — 2,7%
34. Był organizatorem uniwersytetów ludowych w Szycach i Gaci Przeworskiej. Podczas okupacji organizował ruch oporu. Zginął w Dachau. Kto to był? — brak odpowiedzi
35. Kto sprawował przed przewrotem majowym funkcję premiera rządu w Polsce? — 1,6%
36. W okresie międzywojennym (od czasu zjednoczenia ruchu ludowego) działało kilka partii chłopskich. Wymień nazwę przynajmniej jednej z nich — 11,0%

Uzyskane wyniki nie odbiegają od poprzednich. Ulokowały się również na niskim poziomie. Żadne z pytań nie uzyskało nawet połowy pozytywnych odpowiedzi. Zwraca się uwagę np. na fakt, o czym już wcześniej sygnalizowano, iż młodzież nie zna sztandarowej postaci ruchu ludowego, jakim był bezsprzecznie Wincenty Witos. Przygniatająca liczba badanych nie potrafiła wskazać nawet jednego działacza chłopskiego z tego okresu. Jedno z pytań, dotyczące nazwiska Solarza, pozostało w ogóle bez odpowiedzi.

Nr*) pytania	Dziewczęta	Chłopcy	Zasad. Szk. Rolnicze	Technika	Licea	Wieś	Miasto
25.	2,3	5,9	—	3,0	6,6	2,8	7,1
26.	5,7	7,1	—	10,4	6,6	6,3	6,9
27.	21,8	24,8	5,3	17,9	31,1	18,8	30,4
28.	3,4	1,8	—	6,0	1,3	0,7	4,5
29.	25,3	23,7	—	25,4	29,8	19,5	34,4
30.	3,4	0,6	—	6,0	—	0,7	2,7
31.	19,5	14,8	—	23,8	17,2	15,3	17,9
32.	13,8	7,1	—	11,9	10,6	8,3	10,7
33.	4,6	1,8	—	6,0	2,0	2,1	3,6
34.	—	—	—	—	—	—	—
35.	3,4	0,6	—	4,5	0,7	0,7	2,7
36.	9,2	11,9	—	10,4	13,9	0,7	3,6

A oto z kolei zwróćmy uwagę na bardziej szczegółowy rozkład interesujących nas wyników:

OKRES II WOJNY ŚWIATOWEJ

I w tych trudnych latach okupacji — wieś i ruch ludowy nie zamarły. Dobitnym świadectwem tego jest choćby fakt, że już jesienią 1940 r. powstały Bataliony Chłopskie pod nazwą „Chłopska Straż"(Chłostra), jako Konspiracyjna Wojskowa Organizacja Stronnictwa Ludowego. W owych latach powstawała chlubna karta historii chłopów i wsi polskiej. Co wiedzą o niej badani przez nas uczniowie?

37. W okresie okupacji niemieckiej działacze ludowi powołali własną konspiracyjną organizację wojskową. Jak się nazywała? — 36,3%
38. Wybitny działacz ruchu ludowego, przez wiele lat stał na jego czele, w okresie 1922–27 był marszałkiem Sejmu. Bezpośrednio po zakończeniu działań wojennych w 1939 roku włączył się do organizacji ruchu ludowego. Jednak w kilka miesięcy potem (w czerwcu 1940 r.) został rozstrzelany w Palmirach pod Warszawą. Kto to był? — 5,1%
39. W latach okupacji działała na wsi konspiracyjna organizacja kobieca związana z ruchem ludowym. Podaj jej nazwę. — 3,2%
40. W okresie okupacji Franciszek Kamiński był komendantem głównym konspiracyjnej organizacji wojskowej. Podaj jej nazwę. — 12,1%
41. W końcowych latach okupacji część działaczy ludowych nawiązała współpracę z PPR i utworzyła własną organizację polityczną, która nazywała się .....? — 3,9%

Poziom wiedzy ukształtował się jak poprzednio. Szczególnie niskie wyniki osiągnęła młodzież ze szkół rolniczych. Jeśli chodzi o globalne wyniki, to, pomimo że dotyczyły niezbyt odległej przeszłości, jednak ich znajomość wypadła na niskim poziomie. Jeszcze jako tako można być zadowolonym z orientacji dotyczącej Batalionów Chłopskich; więcej niż $^1/_3$ ogółu respondentów ma świadomość dużego udziału wsi w ruchu oporu. Inne, również istotne elementy składające się na historię chłopów i wsi w tym dramatycznym okresie naszych dziejów, są właściwie nieznane. Oto dla większości badanej młodzieży nic nie mówi nazwisko Franciszka Kamińskiego — Głównego Komendanta Batalionów Chłopskich. W tym kontekście rodzi się refleksja, czy nasza młodzież zna wkład BCh w ruch oporu? Czy wie, np. o zwycięskich bitwach pod Wojdą i Zaborecznem w obronie wysiedlanej ludności Zamojszczyzny? Czy wie o rozbitych więzieniach w Krasnymstawie i Pińczowie?

Wydaje się, że wiedza w tym zakresie jest skromna. To znajduje potwierdzenie w innych danych. Oto np. kiedy zapytano o nazwę działającej na wsi konspiracyjnej organizacji kobiecej, związanej z ruchem oporu, to niespełna 4% udzieliło właściwej odpowiedzi. Prawdopodobnie większość respondentów niewiele wie o Ludowym Związku Kobiet. Potwierdza się również teza o nikłej znajomości wybitnych działaczy ruchu ludowego. Można zasadnie zakładać, iż, np. nazwisko Macieja Rataja — jednego z najwybitniejszych działaczy ludowych, znanego polityka i męża stanu — jest w świadomości obce większości badanej młodzieży. Gdyby uczniowie posiadali nawet tylko pewne minimum informacji o tym zasłużonym Polaku, to niewątpliwie odpowiedź byłaby inna, niż ta, którą uzyskaliśmy wyżej.

OKRES POLSKI LUDOWEJ

Te lata — jak powszechnie wiadomo — były nowe i trudne dla ruchu ludowego. Niełatwo było w nowych warunkach zachowywać chłopom i wsi tożsamość, „gubili" się często i działacze ludowi. Jak więc znany jest ten okres, składający się na współczesną historię wsi i chłopów? Informują o tym poniższe wskaźniki:

42. W którym roku powstało Zjednoczone Stronnictwo Ludowe? — 9,0%
43. Kto jest obecnie Prezesem Naczelnego Komitetu Zjednoczonego Komitetu Stronnictwa Ludowego? — 2,0%
44. W Warszawie odbyło się wspólne Plenum KC PZPR i NK ZSL. Jakim było poświęcone sprawom? — 9,8%
45. Wymień wśród obecnie wychodzących, dzienników, tygodników itp. przynajmniej dwa tytuły przeznaczone specjalnie dla wsi. — 36,3%

Można by więc zakładać, że znajomość tej problematyki w tym okresie wypadnie o wiele lepiej — w porównaniu z bardziej odległą przeszłością. Niestetyl, rzeczywistość okazała się inna. Nie wnikając w bardziej szczegółowy rozkład interesujących nas tu wskaźników, tak jak to czyniono uprzednio, zwróćimy tylko uwagę, że ten współczesny okres jest mało znany badanej młodzieży. Jak np. tłumaczyć fakt, że młodzież nie zna przywódców ruchu ludowego? Jak to się dzieje, iż badani przez nas uczniowie nie wiedzą, kto obecnie w Rządzie PRL piastuje najwyższe stanowisko z ramienia ZSL? Dlaczego tylko mniejszość ma świadomość tego historycznego faktu, że to właśnie PKWN wydała pierwszy dekret o reformie rolnej! Dlaczego olbrzymia większość respondentów nie umiała wskazać nazwy tygodnika wydawanego przez Zarząd Krajowy ZMW? Dlaczego tak niewielu badanych umiało wymienienić 2 tytuły gazet, dzienników, tygodników przeznaczonych dla wsi?

ORIENTACJA W LITERATURZE I PIŚMIENNICTWIE

Nie wchodząc w szczegółowe kwestie terminologiczne podkreślamy tylko, że chodzi tu o orientację w tym typie słowa drukowanego, który dotyczy wsi. Pytania miały na celu ustalenie stopnia znajomości literatury pięknej, jak równieżinnych dzieł.

Oto treść zadań testowych:

54. „Już południe przychodzi, a my jeszcze żniemy, czego chce urzędnik, że tu pomdlejemy" (wskazać nazwisko autora i tytuł utworu).
55. „Płot się wali, piołun na podwórkach
    Tu rżą konie, ryczą chude krowy
    Tam się zwija dziewek wieniec zdrowy
    W kraśnych chustkach w kolorowych sznurkach".
    (wskazać nazwisko autora i tytuł utworu).
56. Jeden z pisarzy polskich napisał czterotomowe dzieło przedstawiające życie chłopów w okresie zaborów. Za książkę tę otrzymał nagrodę Nobla. Podaj nazwisko autora i tytuł książki.

Obok każdego nazwiska wymień tytuł utworu-dzieła, w którym jest przedstawione życie chłopa i w ogóle obraz wsi polskiej lub też ukazana walka o prawa obywatelskie dla nich:

57. Mikołaj Rej
58. Władysław Orkan

59. Leon Kruczkowski
60. Józef Chałasiński
61. Wanda Wasilewska
62. Stanisław Staszic
63. Bolesław Prus
64. Henryk Sienkiewicz
65. Wymień nazwiska przynajmniej dwóch wybitnych współczesnych pisarzy polskich, których twórczość skupia się głównie na problematyce wsi, którzy uchodzą za pisarzy tzw. „nurtu chłopskiego".

A teraz popatrzymy na wyniki. (Liczby kolejne oznaczają):

1. odsetak prawidłowych odpowiedzi — dziewcząt
2. chłopców
3. ogółu badanych
4. uczniów zasadniczych szkół rolniczych
5. techników
6. liceów ogólnokształcących
7. młodzieży ze wsi
8. młodzieży z miasta.

Numer pytania	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
54.	26,0	51,3	40,2	—	28,4	55,7	33,4	49,1
55.	13,7	23,1	20,0	—	28,3	23,2	19,3	20,6
56.	55,1	78,1	70,3	36,9	65,7	80,8	63,9	78,6
57.	34,4	50,9	45,4	5,3	38,8	58,3	41,0	50,9
58.	2,3	11,2	8,2	—	6,0	11,3	7,6	8,9
59.	17,2	29,6	25,4	—	26,9	28,4	19,5	21,4
60.	—	—	—	—	—	—	—	—
61.	10,3	0,6	3,9	—	11,9	1,3	2,8	5,4
62.	6,9	17,2	13,7	5,3	16,4	14,5	11,3	15,6
63.	31,0	59,2	49,7	10,5	38,8	64,3	45,0	55,4
64.	8,0	32,0	23,8	5,3	6,0	36,4	23,2	24,3
65.	2,3	23,1	16,0	5,2	5,6	25,8	14,5	17,9

Odpowiedzi są znacznie lepsze od poprzednich. W odniesieniu do kilku zagadnień można mówić nawet o stosunkowo dużej orientacji. Z pewnością dla pokaźnej części badanych znane są takie postacie, jak Wł. Reymont, M. Rej, czy B. Prus. Można zakładać, że twórczość tych autorów jest w dużym stopniu znana. Jednocześnie smuci fakt, że tak wielu znakomitych pisarzy, ukazujących w swoich utworach dolę ludu wiejskiego, jest nieobecnych w świadomości przy tłaczającej liczby respondentów. Najprawdopodobniej tacy wybitni ludzie, jak np. J. Kasprowicz, L. Kruczkowski, W. Wasilewska, Wł. Orkan są właściwie nieznani dla większości młodych ludzi.

Szkoda, że tylko nieliczni potrafili skojarzyć z nazwiskiem Stanisława Staszica „Przestrogi dla Polski". Zastanawia też nikła znajomość literatury z tzw. nurtu chłopskiego.

Niejako dopełnieniem opisywanej tu rzeczywistości jest odpowiedź na pytanie „ilu w ciągu ostatnich 2 — 3 lat przeczytałeś książek" (możesz mieć na uwadze nie tylko powieści, ale również opowiadania, nowele, opracowania naukowe itp.), mówiących o dziejach wsi i chłopów? Okazuje się, iż tego typu kon-

takty nie odznaczają się zbytnią intensywnością. Więcej niż 1/4 osób badanych podała od jednej do pięciu książek, a co siódmy respondent przyznał się do przeczytania od sześciu do dziesięciu pozycji i mniej więcej tyle samo podało jedenaście i więcej. Spośród ogółu omawianych tu deklaracji dominowało stwierdzenie „nie pamiętam". Tę odpowiedź wpisało ponad 40% wszystkich badanych, przy czym takie wyniki ułożyły się analogicznie dla całej grupy, niezależnie od kryterium różnicującego.

UWAGI KOŃCOWE

Przedstawione tutaj badanie obejmowało stosunkowo małą próbę osób rekrutujących się z ograniczonego obszaru i dlatego — rzecz jasna — uzyskanych wyników nie można uogólniać. Odnoszą się one przede wszystkim do zbadanej zbiorowości. Nie wykluczone, że analogiczne badania testowe, przeprowadzone na innym terenie, przyniosłyby odmienne wyniki. Chcąc więc w sposób pełniejszy orzekać o poziomie orientacji w interesującej nas problematyce (z tego zdaje sobie sprawę autor) należałoby przeprowadzić bardziej rozległe, kompetentne, interdyscyplinarne badania. Myślę, że warto pokusić się o taki właśnie typ analizy.

Jeśli zaś chodzi o wyniki naszego sondażu, to należy wyraźnie stwierdzić, iż odsłoniły one niską znajomość dziejów chłopów i wsi w badanej gurpie.

Godzi się w tym miejscu wspomnieć, że i sami badani uczniowie mają świadomość dużych niedostatków w tym zakresie. Oto pytanie: „Jak oceniasz swoją znajomość historii chłopów i w ogóle wsi", blisko 80% ogółu respondentów odpowiedziało „bardzo słabo". Przy czym ten wynik warto porównać z innymi, a mianowicie z samooceną dotyczącą znajomości w ogóle historii Polski. Otóż okazuje się, że i w tym względzie uzyskano niezbyt wysokie wskaźniki, tym niemniej znacznie lepsze od poprzednich. Potwierdza się więc to, co sygnalizowano już na wstępie, iż znajomość interesującej nas problematyki układa się na niższym poziomie, aniżeli całego obszaru narodowych dziejów.

Warto tu dodać, że np. samoocena z matematyki wypadła zdecydowanie lepiej od poprzednich. Czyżby istotnie tak było? Czy naprawdę jest tak, że matematyka jest dziedziną lepiej znaną od historii?

W tym kontekście warto pokazać samoocenę badanych uczniów w szerszym znaczeniu, a mianowicie, jak w ogóle widzą siebie pod względem osiąganych wyników w nauce? Może zbadana przez nas młodzież stanowi grupę wyjątkowo słabą? Jeżeli byłoby tak istotnie, to trudno spodziewać się lepszych wyników od ujawnionych. A więc jak oceniają siebie? Otóż ponad połowa zaliczyła siebie do grupy uczniów dostatecznych, a 40% do „dobrych". Tylko nieliczni ocenili się jako „badzo dobrych". Dodajmy, że rozrzut tych ocen ułożył się mniej więcej w równych proporcjach, niezależnie od płci, środowiska czy typu szkoły. Wprawdzie dane mogą znacznie odbiegać od stanu faktycznego, są przecież tylko wyrazem własności odczuć, tym niemniej w ich świetle trudno było mówić o zbadanej młodzieży jako grupie słabej. Przecież pokazana część, bo z góry 40%, zakwalifikowała siebie do „uczniów dobrych". Czy więc wyniki badań nie powinny wypaść lepiej? Czyżby istotnie uczeń zaliczający siebie do grupy dobrych uczniów nie mógł odpowiedzieć przynajmniej na znaczącą część postawionych pytań? A może były one zbyt trudne, zbyt szczegółowe?

Rodzi się też inna refleksja, jaką sympatią daży badana młodzież historię Polski i np. matematykę? Który z tych przedmiotów dominuje? Rzecz ciekawa, iż

w tym zestawieniu zajęły one zbliżone pozycje.

Chcąc bliżej rozpoznać omawianą kwestię zapytano wprost: „czy interesuje ciebie i w jakim stopniu historia chłopów i w ogóle wsi?" Otrzymano następujące odpowiedzi (dane w %):

— interesuje i to w dużym stopniu	— 7,0 ogółu
— interesuje, ale w małym stopniu	— 44,6 ogółu
— wcale	— 16,4 ogółu
— trudno powiedzieć	— 32,0 ogółu

Wyłania się z powyższych danych niesłychanie ważna kwestia, a mianowicie: dlaczego wśród badanej młodzieży są rozpowszechnione postawy niechęci czy braku zainteresowania do historii chłopów i wsi? Czym tłumaczyć to, iż właśnie owe postawy skupiły się głównie wśród młodzieży pochodzącej ze środowisk wiejskich? Gdzie leżą przyczyny tego stanu rzeczy?

Rzecz jasna, że pełna odpowiedź na te i inne pytania wymagałaby odrębnego badania. Wydaje się wszakże, iż nikły stan wiedzy w omawianym tu obszarze historii i wspomniane tu postawy tworzą w sumie jedną, integralną całość, są uwarunkowane całym splotem najrozmaitszych czynników. Między innymi złożyły się na to trudne, dramatyczne lata w kształtowaniu się tożsamości ruchu ludowego. Przez długi okres dzieje wsi, jej tradycje, były niewłaściwie przedstawione. Dowodem tego jest choćby to, że szereg pozycji z tego obszaru historii, podobnie zresztą jak z innych, nie miało ujrzeć światła dziennego. Oto np. książka o Wincencie Witosie opracowana przez prof. J. Borkowskiego, przeleżała w wydawnictwie ponad 10 lat, ponieważ wstrzymano jej druk. Przez długi okres po prostu milczano o wielu faktach i postaciach — wpisanych na trwałe w historię wsi. Z pewnością ta atmosfera musiała się w jakiś sposób „odcisnąć" w świadomości chłopskiej.

Pomimo że dokonywały się w gruncie rzeczy pozytywne przemiany społeczno-cywilizacyjne na wsi polskiej, to lata powojenne niosły za sobą wiele negatywnych zjawisk, jak np. „wysferzenie się" ze środowiska chłopskiego, zanik zainteresowań swoją przeszłością itp. Ma niewątpliwie rację Wiesław Myśliński pisząc „każdy, kto wszedł na drogę awansu to w czasie swej wędrówki od wsi chciał się tej wsi pozbyć. Ten proces powoli przeżywali w różnym stopniu wszyscy, którzy szukali miejsca poza wsią"[6].

Właśnie tak układała nasza historia, że przez wiele lat pochodzenie wiejskie stawało się piętnem, znakiem szczególnym. I rzecz jasna, że w tych warunkach, w tym klimacie nie mogło być mowy o rozwijaniu zainteresowań przeszłością wsi, pracą na ziemi, kształtowaniu poczuciu dumy chłopskiej etc.

Ktoś może powiedzieć, że to już odległe czasy, nie mające większego wpływu na rzeczywistość współczesną. Ale działa wiele schematów myślowych z tego okresu masowego wysferzenia się mieszkańców wsi. I właśnie w tym miejscu nasuwają się istotne pytania: jak zmienić ten typ nastawienia psychicznego? W jaki sposób ożywić zainteresowania młodych tym środowiskiem?

Uważam, że jednym z istotnych czynników pożądanych przemian w tej kwestii jest postawienie na dobrym poziomie edukacji historycznej w zakresie dziejów wsi, ruchu ludowego i w ogóle tradycji ludowych. Przy tym jak bowiem nikłym stanie wiedzy, jaki odsłoniły zreferowane wyżej wyniki badań trudno mówić o zakorzenieniu się tradycji wsi, o poczuciu tożsamości i dumy ze swego chłopskiego rodowodu. Jak przeto ma wyglądać edukacja? Jaką w tym względzie rolę ma do spełnienia szkoła? Jak pomóc w tych poczynaniach nauczycie-

lom? Co czynić, aby wraz z wykształceniem nie zatracać poczucia swego rodowodu chłopskiego?

Te i im podobne pytania powinny stać się przedmiotem pracy publicystów, naukowców itp. Powinny stać się one szczególnie ważnym przedmiotem refleksji działaczy ludowych.

---

1. W. Szczerba, Problemy wychowania patriotycznego w szkole polskiej, „Kwartalnik Pedagogiczny", 1966, Nr 3
2. B. Suchodolski, Biblioteka nowoczesnego Polaka — nakaz dnia, „Trybuna Mazowiecka", 1980, Nr 250
3. E. Duraczyński, Wiedzieć i rozumieć (wypowiedź w dyskusji), „Trybuna Ludu", 1983, Nr 125
4. Np. St. Pajka, Orientacja młodzieży w historii ojczystej, „Wieś Współczesna", 1982, Nr 10
5. B. Głowacki, Chłopi w historii, „Zielony Sztandar" 1983, Nr 99; A. M. Kowalski, Białe plamy, „Tygodnik Kulturalny", 1983, Nr 50
6. W. Myśliński, Nadzieja w ludziach, „Zielony Sztandar", 1983, Nr 73.